

żeńskie, a nie akceptuje się ich w sferze legalizacji?" (s. 174).

Kontynuację problemu, tj. relacji mężczyzny i kobiety w świecie islamu podjęto ukazując w referacie twórczość libańskiej poetki, dziennikarki i tłumaczki Joumany Haddad (ur. w 1970 r.); za-uważa się, że poetka czyni bohaterkami swoich utworów kobiety świadome, które wiedzą, czego chcą i potrafią otrzymać to, czego pragną: „popieram kobietę w jej kobiecości, która pomaga jej inteligentnie wygrać bitwy, lecz nie popieram w kobiecości cech męskich, zmuszających ją do pojedynkowania się i bezsensownej rywalizacji; innymi słowy, jestem przeciwko poświęcaniu przez kobiety jej odrębności dla pozornej równości z mężczyzną; mężczyzna jest moim przyjacielem i partnerem, nie uważam go za wroga” (s. 177).

Charakterystyczne jest pojmowanie przez poetkę poezji; wskazuje ona, że „Absolutna wolność poezji nie znosi zajmowania stanowiska reprezentującego interesy lokalne, polityczne czy partyjne. Natomiast, jeżeli istnieje tutaj jakiś wpływ religijny, to jest on nieświadomiony i niecelowy, wypływający z ukrytych pokładów duszy (...) Poezja, aby istnieć, musi przebijać się przez obłoki, sfery i podziały, docierać do głębi, do obszarów ukrytych i nieskażonych. Do tego potrzebna jest absolutna wolność, brak stronniczości i dyskryminacji zarówno nacjonalistycznych, jak i religijnych czy też społecznych” (s. 177).

W twórczości poetki charakterystyczne jest przywołanie mitologicznej postaci Lilit – pierwszej żony Adama, która opuściła raj, nie chcąc podporządkować się mężowi i stała się domem (posiadającym niebezpieczne impulsy wypływające z wewnętrznej natury człowieka, które są tłumione przez normy kulturalne); Lilit pozostaje niezwykciona zarówno w swej dominacji, jak i uległości. Prezentację twórczości poetki kończy przytoczenie fragmentu utworu o Lilit.

W refleksji ogólnej należy stwierdzić, że referaty zawarte w prezentowanej książce wzbogacają wiedzę o współczesnych problemach świata islamu zarówno w warstwie faktograficznej, jak i interpretacyjnej.

Andrzej Chodubski

Ree. *Problemy transformacji, integracji i bezpieczeństwa państw Azji Centralnej*, pod red. Tadeusza Bodio, Andrzeja Wierzbickiego i Piotra Załęskiego, Warszawa 2008, ss. 422.

W rzeczywistości współczesnych przemian globalnych obserwuje się specyficzne zjawiska i procesy rozwoju w postradzieckich krajach Azji Centralnej, tj. Kazachstanie, Kirgistanie, Tadżykistanie, Turkmenistanie i Uzbekistanie. Od XVIII w. region ten podporządkowała sobie Rosja; od połowy XIX w. planowo go zruszczała; po przejęciu władzy przez bolszewików prowadzono w nim radziecki ład ustrojowy, który przetrwał do początku lat 90. Kryzys państwa radzieckiego doprowadził do powstania niepodległych struktur życia politycznego. Kazachstan ogłosił suwerenność 25 października 1990 r. i 16 grudnia 1991 r. uzyskał niepodległość; Kirgistan proklamował suwerenność 15 grudnia 1990 r. a niepodległość uzyskał 31 sierpnia 1991 r.; Tadżykistan zdeklarował suwerenność 24 sierpnia 1990 r. a niepodległość 9 września 1991 r.; Turkmenistan proklamował suwerenność 22 sierpnia 1990 r. a niepodległość 27 października 1991 r. i Uzbekistan stał się suwerennym państwem 20 czerwca 1990 r. a niepodległość ogłosił 31 sierpnia 1991 r. W sytuacji przyjęcia 8 grudnia 1991 r. Porozumienia stwierdzającego, że ZSRR jako podmiot prawa międzynarodowego i rzeczywistość geopolityczna przestaje istnieć a 25 grudnia 1991 r. ogłoszenia oficjalnego rozwiązania tej struktury, nowo powstałe państwa, kierując się przesłankami rozwoju rzeczywistości politycznej, wojskowej, gospodarczej powzięły 21 grudnia 1991 r. w Ałma Acie decyzję o utworzeniu nowej formy organizacji państw byłego Związku Radzieckiego, tj. Wspólnoty Niepodległych Państw. 30 grudnia 1991 r. w Mińsku powołano tymczasowe organy koordynacyjne WNP.

Powstanie nowych państw ujawniło nowe złożone procesy przemian, a w tym starcie sił tradycji z wyzwaniem przemian demokratycznych. W Kazachstanie reformatorsko-komunistyczny prezydent Nursułtan Nazabajew (były sekretarz KC Kazachskiej Partii Komunistycznej, w 1984 r. premier, od 1990 r. wybrany przez parlament na prezydenta) uzyskał szerokie polityczne pełnomocnictwa. Według konstytucji z 28 stycznia 1993 r. podporządkowana została mu władza wykonawcza; 10 grudnia 1993 r. podjęto decyzję

o rozwiązaniu parlamentu i do czasu wyłonienia nowego upoważniono prezydenta do rządzenia dekretemi. W 1993 r. państwo to ratyfikowało układ o nieprodukowaniu i nierozpowszechnianiu broni atomowej; było ono jedynym z czterech obok Rosji, Ukrainy i Białorusi państwem atomowym w Związku Radzieckim. W gospodarce przyjęto kierunek niezależniania się od Rosji, tradycyjnie najważniejszego partnera handlowego na rzecz zacieśniania współpracy z państwami regionu Azji Centralnej. Ważny aspekt rozwoju gospodarczego stanowiły jego zasoby ropy naftowej i gazu ziemnego.

W Kirgistanie uchwalona konstytucja 5 maja 1993 r. zakładała rozwój systemu demokratycznego i rynkowego z silną pozycją prezydenta. W parlamencie silną pozycję utrzymali w nowej rzeczywistości członkowie partii komunistycznej; w kształtującym się nowym ładzie społeczno-politycznym stały się wpływy islamskich fundamentalistów z siłami rządzącymi; załamały się dawne rynki zbytu, wobec małych zasobów surowców energetycznych ujawniły się trudności w uzyskiwaniu energii z zewnątrz. Prezydent Askar Akajew w celu wytyczenia kierunków polityki państwa zaprosił największe ugrupowania polityczne do rozmów przy Okrągłym Stole.

W Tadżykistanie stały się interesy klanów z północy, ciężących ku porządkowi sprzed okresu przemian z rodami południa, pozostającymi w sferze oddziaływania islamu. Doszło do wojny domowej. Wybrany na prezydenta 19 listopada 1992 r. Emomali Rachmanow postrzegany jako reprezentant dawnego reżimu wezwał państwa WNP do udzielania pomocy; wzięło w niej udział ok. 25 tys. żołnierzy; po pokonaniu opozycjonistów islamskich doszło do ich prześladowań, represji, a w tym torturowania i mordowania. Niemniej doszło do wyodrębnienia się spod kontroli rządu tadżyckiego autonomicznej prowincji gornodachszańskiej (Pamiru), która otrzymała pomoc afgańskich fundamentalistów; w przestrzeni tej zamieszkiwało ok. 200 tys. osób; w przestrzeni tej nośny stał się przerzut narkotyków z Afganistanu do państw europejskich, a przede wszystkim do WNP; w tej sytuacji rząd Tadżykistanu zaostrzył kontrole graniczne; w kraju ujawnił się kryzys, zwłaszcza powodowany niedostatkami energii oraz zapotrzebowania w żywność; w czasie wojny domowej w istotnym stopniu zniszczone zostały drogi transportowe (drogi,

rurociagi), co ograniczyło kontakty z innymi państwami.

W Turkmenistanie od 1990 r. prezydentem był Saparmurad Nijazow, nazywany „Ojcem Wszystkich Turkmenów”, w 1999 r. mianowany przez parlament dożywotnim prezydentem odrzucił demokrację; konstytucja z 1992 r. dała mu prawo mianowania i zwalniania ministrów, rządu, sędziów i prokuratorów, od 1994 r. uzyskał cenzurę środków przekazu. Wobec ujawniania się ładu plemiennie-klanowego w stosunkach społeczno-politycznych wyzwaniem stało się zerwanie z tradycją klanów oraz podjęcie działań na rzecz silniejszej integracji regionu Azji Centralnej; w nowym ładzie międzynarodowym prezydent przyjął orientację na współpracę z Turcją, w tym w zakresie życia kulturalnego.

Pozycję przywódców prezydenta-dyktatora w Uzbekistanie od 1990 r. zdobył Islam Karimow; budował on system prezydencki sprawowania władzy; w pierwszych wyborach prezydenckich w grudniu 1991 r. otrzymał 86% głosów popierających go na to stanowisko; od 1992 r. realizował rządy autokratyczne; podporządkował sobie politykę wewnętrzną, a w tym gospodarczą, jak i zagraniczną. Uzyskał prawo mianowania i odwoływania szefów regionalnej administracji, rządu, a nawet parlamentu. W budowie nowej rzeczywistości ujawniły zorientowanie na łączenie tradycji narodowej, a w tym islamskiej z wyzwaniami ładu globalnego, zapożyczanymi ze wzorów tureckich; zdecydowany sprzeciw wyrażało wobec opozycji, z którą surowo rozprawiał się, a w tym wyrażał sprzeciw wobec ruchów islamsko-fundamentalistycznych.

Twające przeobrażenia ustrojowe w krajach Azji Centralnej w istotnym stopniu ujawniły siłę tradycji, zwłaszcza osadzoną w wartościach islamu, jak też znaczenie kultury politycznej kształtowanej w dość długim procesie przez instytucje carskie, a następnie radzieckie; w warunkach przyjęcia wyzwania demokracji życia kulturowego siły te stały się barierą w budowie nowej rzeczywistości ustrojowej; stały się przyczyną konfliktów, ujawniania się zjawisk patologii społeczno-politycznej.

Transformacja ustrojowa w krajach Azji Centralnej stała się przedmiotem analitycznego rozpoznawania badawczego w poszczególnych krajach, a w tym też w ramach powiązań międzynarodowych. Prezentowana książka stanowi rezul-

tat tego rodzaju badań, tj. prezentuje się w niej wyniki ustaleń badawczych pracowników różnych placówek badawczych na przestrzeni krajów Azji Centralnej, prowadzonych we współpracy z Uniwersytetem Warszawskim, koordynowanych przez Profesora Tadeusza Bodio. W książce tej prezentuje się artykuły dotyczące transformacji, bezpieczeństwa i integracji oraz stosunków międzynarodowych opracowane w języku rosyjskim i zawierające krótkie streszczenia w językach polskim i części w angielskim. Wprowadzenie do opracowań stanowią 3 teksty, tj. 1. Tadeusza Bodio, Z badań nad transformacją systemową w państwach Azji Centralnej (w języku angielskim), 2. Tadeusza Bodio, Transformacja systemowa w Azji Centralnej – międzynarodowy program badawczy Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego (w języku rosyjskim), i 3. Andrzeja Wierzbickiego, Aleksandry Zamara-jewej, Piotra Załęskiego, Problemy transformacji, integracji i bezpieczeństwa narodowego w badaniach naukowców z Azji Centralnej. Prezentację problemu badawczego oraz ustaleń analitycznych poprzedza *Wstęp*, w którym wskazuje się na realizację wyzwania badawczego, dotyczącego węzłowych problemów integracji i bezpieczeństwa w państwach Azji Centralnej, który koordynowany jest przez Zakład Badań Wschodnich Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego w ramach tzw. grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego RP. Wskazuje się też, że państwa Azji Centralnej wkraczają obecnie w fazę swoistego „przesilenia transformacyjnego”, które skutkuje redefinicją dotychczasowych priorytetów przemian ustrojowych; w istotnej mierze rzeczywistość tę generują zmiany pokoleniowe – w życiu kulturowym pojawia się generacja ludzi nie obciążona przeszłością radziecką; jej mentalność, aspiracje i oczekiwania zdecydowanie się różnią od pokolenia „przełomu politycznego”; wskazuje się, że proces stopniowego „rozchodzenia się” mentalności pokojowej i generacyjnej w krajach przywiązanych w sposób szczególny do tradycji orientalnej jest najbardziej widoczny w kręgach młodej i wykształconej inteligencji; przy czym generacja ludzi młodych jest silnie spolaryzowana, prezentuje ona różne orientacje polityczne i postawy ideowe; niemało jest w nich radykalizmu i sprzeciwu wobec autoritaryzmu, jak też wpływów indoktrynacji oraz po-

szukiwania nowych paradygmatów w procesie transformacji.

Badania dotyczące transformacji systemowej w państwach Azji Centralnej pracownicy Uniwersytetu Warszawskiego realizują od 11 lat oraz systematycznie prezentowane są wyniki badań, a w tym przede wszystkim w ramach utworzonej serii wydawniczej „Współczesna Azja Centralna”.

Badania, jak i ich publikowane ustalenia spotykają się z uznaniem czynników politycznych i dyplomatycznych krajów Azji Centralnej; wyrazem czego jest udzielanie wsparcia inicjatywom badawczym, uczestnictwo w realizacji niektórych zadań badawczych oraz w konferencjach naukowych.

W artykule wprowadzającym Profesor Tadeusz Bodio scharakteryzował istotę badań nad transformacją ustrojową zachodzącą w państwach Azji Centralnej; wskazał na cele i założenia badawcze, ład organizacyjny ujawniający się od 1996 r., na wyzwania poznawcze realizowane z zakresu dziedzictwa przeszłości (historii) krajów urzeczywistniających współczesne procesy transformacyjne, na teorię i praktykę transformacji systemowej, rozpoznawanie systemów politycznych, przemian społecznych, kulturalnych, ekonomicznych oraz powiązań międzynarodowych, na udział w realizacji programu badawczego różnych uczonych, zwłaszcza z uczelni w Polsce oraz przedstawicieli uczelni państw Azji Centralnej, na popularyzację ustaleń badawczych, zwłaszcza w formie książkowej oraz wskazuje się perspektywę dalszych badań oraz współpracy międzynarodowej.

W drugim artykule Profesor scharakteryzował realizację projektu badawczego przez Zakład Badań Wschodnich Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego; wskazuje się nawiązanie kontaktów z czynnikami oficjalnymi poszczególnych państw oraz ośrodkami akademickimi, które włączyły się w realizację wyzwania badawczego; wskazuje się na wymianę studyną uczonych oraz uzyskane wyniki badań.

W trzecim artykule tzw. wprowadzającym podjęto wyzwanie scharakteryzowania zawartości tekstów zaprezentowanych w dalszej części książki; nadto przypomina się ogniwa przeszłości i obecnej realizacji projektu badawczego, a w tym podkreśla się zasługi uczonych zaangażowanych w badania oraz ich organizację.

W grupie artykułów o transformacji zamieszczono 11 tekstów, tj.: 1. Tasmanbet Kenensariiev, Specyfika i uwarunkowania transformacji kirgijskiej, 2. Bekbosun I. Beorubašov, Reforma konstytucyjna w Republice Kirgijskiej, 3. Evgenij V. Pavlov, Procesy polityczne w Kirgistanie (analiza sytuacyjna), 4. Emil Ž. Kanimetov, Sytuacja polityczna po „rewolucji tulipanów” w Kirgistanie, 5. Elena Breslavskad, Wpływ tradycji na procesy polityczne w Kirgistanie, 6. Kubat A. Ismailov, Nurgul Kazak kyzy, Problem transformacji systemu partyjnego w Kirgistanie (próba diagnozy), 8. Elena V. Nosova, Aktualne problemy polityki wyznaniowej w Kirgistanie, 9. Amerchan M. Rachimzanov, Konsolidacja społeczeństwa a demokratyzacja systemu politycznego Kazachstanu, 10. Gulnara A. Bazarbaeva, Problem starzenia się populacji w polityce społecznej Kazachstanu, 11. Majra K. Dušembekova, Polityka państwa w sferze kultury (podejścia analityczne i ich implikacje praktyczne).

W charakterystyce studiów i materiałów uważa się, że się w nich, iż transformacja państw regionu jest uwarunkowana suwerennością, którą można rozumieć w dwojakim znaczeniu; suwerenność w wąskim znaczeniu to proklamacja niepodległości, a suwerenność w szerokim znaczeniu wypracowuje się latami; transformacja rozpoczęła się tam od politycznych zmian instytucjonalnych i reform gospodarczych, w tym wprowadzania własnej waluty; kryzys z lat 1991–1995 sprawił, że zaczęto korzystać z pomocy zagranicznej; w tym też okresie rozpoczęła się budowa podstaw społeczeństwa obywatelskiego. Podkreśla się na znaczenie przemian ustrojowych funkcjonującej w tym regionie demokracji tradycyjno-wspólnotowej, w szczególności w aulach; w nowej rzeczywistości sprzyjała ona powstaniu systemu superprezydenckiego; przyjęto konstrukcję władzy tworzącej swoistą piramidę, na czele której stoi prezydent ponad pozostałymi organami władzy.

Wśród głównych przyczyn ujawniającego się kryzysu w latach 90. Wymienia się: 1. protest społeczny wobec autorytaryzmu, 2. deformację systemu politycznego i kryzys legitymizacji – klanowo-rodowe zawłaszczenie państwa, 3. aktywność opozycji, 4. pozycję organów siłowych, które po pierwszych reformach coraz bardziej zbliżały się do opozycji, 5. rywalizację geopolityczną w regionie (s. 57).

W charakterystyce społeczeństwa podkreśla się specyfikę funkcjonowania struktur rodowo-plemiennych, w których występował brak autorytetu jednoczącego wszystkie koczownicze rody i plemiona, co świadczyło o ładzie demokratycznym. Wskazując na stan kultury politycznej podkreśla się siłę tradycji, zwyczajów i obyczajów wyznaczających styl życia.

Za istotny element transformacji uznaje się formę edukacji; wskazuje się obecny jej rozkład z punktu widzenia etyki i moralności; podobnie też wskazuje się na inne zjawiska życia społecznego, m.in. sfery kultury.

W prezentacji problemu bezpieczeństwa zamieszcza się 8 tekstów, tj. 1. Kamilla G. Šerdzanova, W poszukiwaniu paradygmatu bezpieczeństwa Azji Centralnej, 2. Majrat M. Omarov, Tożsamość jako czynnik bezpieczeństwa Azji Centralnej, 4. Aalybek A. Akunov, Problemy uregulowania prawnego stosunków wodnych państw Azji Centralnej, 5. Gul'naz B. Kuspanova, Uwarunkowania budowy systemu bezpieczeństwa Kazachstanu, 6. Lâilâ Ivatova, Nurlan T. Uranchaev, Aliâ S. Balapanova, Bezpieczeństwo energetyczne Republiki Kazachstanu, 7. Zarinam Turdieva, Kirgistan w systemie bezpieczeństwa regionalnego, 8. Umet A. Mansurov, Prawne aspekty współpracy wojskowej Tadżykistanu z Federacją Rosyjską.

W charakterystyce wskazuje się na eksponowanie w studiach roli Szanghajskiej Organizacji Współpracy; do organizacji tej należą państwa zainteresowane walką z ekstremizmem i terroryzmem oraz innymi zagrożeniami dla bezpieczeństwa regionalnego; wskazuje się, że organizacja ta daje możliwość poszerzenia zdolności obronnych i zwiększania aktywności politycznej, a nade wszystko przyczynia się do złagodzenia sprzeczności między nimi. Ważne zagadnienie sprzeczności dotyczy tożsamości regionalnej; zauważa się, że państwa postradzieckie Azji Centralnej charakteryzują się licznymi cechami wspólnymi, mającymi wymiar kulturowo-cywilizacyjny, co jest istotne z punktu widzenia kształtowania systemu bezpieczeństwa. Wskazując na rozwój terroryzmu podkreśla się wagę powiązań międzynarodowych, w tym rzeczywistości generowanej przez ekstremistów islamskich. W sferze bezpieczeństwa sytuuje się problem wykorzystania zasobów wody oraz związanej z tym przestrzeni gospodarczej; podkreśla się potrzebę wypracowania

w tym zakresie nowych rozwiązań prawnych. W analizie poznawczej zwraca się uwagę na wyzwania, przed którymi stoi region, które są wiążące z punktu widzenia zachowania suwerenności państw i ich stabilności politycznej; wśród wyzwań bezpieczeństwa w tym regionie podkreśla się problem współpracy wojskowej, mającej charakter sojuszniczy.

W trzeciej części studiów i materiałów zamieszczono 10 tekstów, a mianowicie: 1. Sanat Kuškumbaev, Wielostronne stosunki państw Azji Centralnej: problemy i tendencje, 2. Rustem K. Kadyrżanov, Abdumalik N. Nysanabaev, Kwestia utworzenia Związku Państw Azji Centralnej, 3. Nurżamal S. Ottakurova, Integracja w warunkach transformacji gospodarczej państw Azji Centralnej, 4. Svetlana B. Kożirova, Polityka energetyczna w integracji państw Azji Centralnej, 5. Elena E. Nečaeva, Rola organizacji międzynarodowych w gospodarce wodnej Azji Centralnej, 6. Galid Movkebaeva, Partnerstwo strategiczne państw Azji Centralnej z Unią Europejską, 7. Berdaq Bayimbetov, Polityka Uzbekistanu wobec integracji Azji Centralnej, 8. Svetlana B. Kożirova, Azja Centralna w polityce zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej, 9. Ajgerim B. Achmetżanova, Strategia Chin a priorytety polityki zagranicznej Kazachstanu, 10. Čynara D. Beksulatanova, Współpraca gospodarcza między Kazachstanem a Kirgistanem.

W charakterystyce opracowań wskazuje się na ujawnianie zależności i związków o charakterze między państwowym zachodzących w krajach Azji Centralnej, na ich znaczenie, potrzebę i wyznania dalszego rozwoju.

Wśród czynników sprzyjających integracji państw regionu wymienia się: wspólną przeszłość historyczną, zbliżone języki, islam, wspólnotę kulturową. Wskazując na bariery integracyjne wymienia się aspiracje polityczne, uwarunkowania gospodarcze, zróżnicowanie poziomu rozwoju regionalnego, a w tym urbanizacji. Jako specyficzny problem integracyjny wskazuje się transgraniczność zasobów wodnych, których wykorzystanie jest niezwykle istotne dla funkcjonowania życia gospodarczego w tym regionie.

Interesujące są kwestie dotyczące barier w polityce integracji centroazjatyckiej; podkreśla się wśród nich rolę Rosji, która dąży do zachowania swej pozycji w regionie przeciwdziałając integracji, oraz tworzenie przez każde państwo stra-

tegi, według których integracja ma być najbardziej korzystna dla danego państwa (s. 68); nadto za istotne bariery uznaje się rywalizację mocarstw zainteresowanych posiadaniem swoich wpływów w regionie, słabość funkcjonowania demokracji, etnokratyzm, klanowość oraz patologie społeczne, a zwłaszcza korupcję.

W analizie podkreśla się rosnącą rolę Chin w ładzie międzynarodowym oraz zainteresowanie polityków tego państwa Azją Centralną. Proponują oni m.in. zapewnienie bezpieczeństwa w tym regionie; uwzględniają wśród korzyści dla siebie pozyskanie stałych źródeł surowców energetycznych. W analizie poznawczej zwraca się też uwagę na rozwój stosunków bilateralnych między państwami tego regionu; zwraca się na główne przyczyny ich nawiązywania oraz korzyści dla stron.

W prezentowanej pracy zamieszczono też omówienia kilku publikacji odnoszących się do charakterystyki regionu oraz państw z nim związanych. Wśród nich są: 1. Piotra Grochmalskiego, Kazachstan: studium politologiczne (Toruń 2006, ss. 765), 2. Romana Bäckera, Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina (Toruń 2007, ss. 331), 3. Turkmenistan. Historia – społeczeństwo – polityka, pod red. Tadeusza Bodio, (Warszawa 2005, ss. 840), 4. Stanisława Zapaśniaka, „Walczący islam” w Azji Centralnej. Problem społecznej genetyzy zjawiska (Wrocław 2006, ss. 215), 5. Sanislawa Tokarskiego, Surrender Bhutani, Nowoczesne Indie. Wyzwania rozwoju (Warszawa 2007, ss. 256), s. Aleksandry Zamarajewej, Kazachstan – Uzbekistan: rywalizacja o przywództwo w Azji Centralnej (Pułtusk 2007, ss. 167), 7. Region Azji Centralnej jako obszar wpływów międzynarodowych, pod red. Bartosza Bojarczyka, Agaty Ziętek (Lublin 2008, ss. 286), 8. Ewy Czarkowskiej, Interwencja Związku Radzieckiego na Węgrzech w 1956 roku (Toruń 2007, ss. 258), 9. Michała Żórawskiego, Moskwa 1990–1996. Wspomnienia pierwszego konsula III RP w Moskwie (Warszawa 2007, ss. 121), 10. Tadeusza Bodio, Tadeusza Mołdawy, Konstytucje państw Azji Centralnej. Tradycje i współczesność (Warszawa 2007, ss. 607).

Omówienia i recenzje publikacji są wartościowym poznawczo zabiegiem prezentującym stan badań oraz skalę zainteresowań badawczych dotyczących Azji Centralnej w Polsce, zwłaszcza prowadzonych w ostatnich latach. Badania ujawn-

nią, że w Azji Centralnej kształtuje się coraz bardziej sformalizowany i zorganizowany instytucjonalnie ład zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny państw, oraz zawierają one sojusze nie tylko o charakterze taktycznym, ale i strategicznym; wskazuje się też przy tym, że w regionie ma miejsce znieszczenie zasad demokracji, ujawnia się autorytaryzm przywódców oraz charakterystyczna jest niska świadomość polityczna zamieszkujących tam społeczeństw, co nie sprzyja kształtowaniu się globalnego wyzwania – społeczeństwa obywatelskiego.

W refleksji uogólniającej należy z uznaniem odnieść się do idei i praktyki zaprezentowania wiedzy o zjawiskach i procesach transformacji, budowy bezpieczeństwa oraz integracji państw postradzieckich Azji Centralnej. Zestawia się tu podejście do problemu badaczy postrzegających tę rzeczywistość w autopsji z konstrukcjami poznawczymi polskich specjalistów rozpoznawania stosunków międzynarodowych. Ujawniają się zatem w tym względzie dwa podejścia badawcze; jedno jest obserwacją uczestniczącą, drugie – krytycznym oglądem, z pozycji rzeczywistości międzynarodowej.

Andrzej Chodubski

Ree. Roman Bäcker, *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*, Toruń 2007, ss. 332.

Od 1986 r. od ogłoszenia przez Michała Gorbaczowa sekretarza generalnego KPZR kursu reform opinia międzynarodowa, a w tym polska z dużą uwagą obserwują przeobrażenia kulturowo-cywilizacyjne zachodzące w Rosji oraz krajach byłego Związku Radzieckiego. Obok zmian ustrojowo-politycznych, gospodarczych o zasięgu wewnątrzpaństwowym, jak i międzynarodowym zwraca się uwagę na system wartości, postawy, zachowania polityczne generujące kulturę i świadomość polityczną. Z ostatnio wydanych publikacji, zwraca uwagę w tym względzie książka Profesora Romana Bäckera z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, zatytułowana „Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina”. Podniesiono w niej bardzo wiele kwestii z zakresu myśli politycznej zarówno w wymiarze podejmowania intelektualnego, teorii

postaw, zachowań, wartości politycznych, jak i przedmiotowego, gdzie ukazuje się ludzi formujących określone idee i próbujących je urzeczywistnić. Rozważania poznawcze osadzone a w starannie dobranej literaturze przedmiotu.

Prezentowane myśli zawarto w książce w 12 rozdziałach, zatytułowanych kolejno: 1. Jak zrozumieć Rosję?, 2. Mgławicowy statokratyzm a obóz kremłowski, 3. Rosyjscy komuniści, 4. Rosyjski populizm, 5. Nacjonalizm, 6. Rosyjski faszyzm, 7. Rosyjskie prawosławie wobec państwa, 8. Euroazjatyzm: od Aleksandra Dugina do Hoż-Ahmed Nuchajewa, 9. Nurty liberalno-demokratyczne, 10. Cerkiew, tweed i rewolucja, współczesny konserwatyzm rosyjski, 11. Antyputinowcy, 12. Varia. Jest to typowy układ przewodnikowy, gdzie wskazuje się zagadnienia w formie hasłowej i dostarcza się w nich wiedzy faktograficznej oraz eksplanacyjnej w wymiarze dyskursu naukowego, tj. wiązania wiedzy teoretycznej rozpoznawana praktyką polityczną; dokonuje się przy tym ujęć komparatystycznych, zwłaszcza w płaszczyźnie: Rosja a Europa i świat.

Zasadniczy wykład poprzedza *Wstęp*, w którym w lakonicznej formie wskazuje się specyfikę rozwoju różnych nurtów rosyjskiej myśli politycznej; zauważa się, że głównym kryterium podziału rosyjskiej myśli politycznej, występującej w różnym natężeniu od XVIII w., jest stosunek do Zachodu; stąd też wyróżnia się myśl okcydentalistyczną i antyokcydentalistyczną; w ramach każdej z nich wyróżnia się różne nurty; np. wśród antyokcydentalistów (przeciwników wiązania się Rosji z wzorami, paradygmatami rzeczywistości zachodnioeuropejskiej) wymienia się: komunistów, faszystów, panslawistów, kulturowych, prawosławnych, pogańskich i państwowych nacjonalistów, poczwuenników, euroazjatów, zwolenników imperium (kontynentalnego i światowego), rasistów i antysemitów. Podkreśla się, że w ramach każdego z nurtów ujawniają wielorakie podziały i w nich różne skale rozpiętości. W wykładzie skupiono się zatem na zaprezentowaniu tylko nurtów posiadających ogólnorosyjski zasięg a pominięto ujawniające się w ładzie regionalnym, lokalnym oraz niektórych sferach życia mniejszościowego (mniejszości narodowych oraz religijnych) (s. 14).

Podkreśla się, że w prezentacji problemu uwagę skoncentrowano na myśleniu politycznym, co jest znacznie szerszym oglądem rzeczywistości